

Po únoru 1948 byla státní hranice zajištěna pouze hlídkami a bylo možné ji pěšky překonat. Ve snaze zamezit emigraci začaly vznikat na hranici s Rakouskem a SRN zátarasy, jejichž podoba se v průběhu doby měnila. Přinášíme vám několik zajímavých informací a dva příběhy, které se skutečně odehrály.

V roce 1951 začalo na hranicích budování systému drátěných zátarasů, jednostěnných nebo trojstěnných, doplněných pásem zorané půdy, v níž byly dobře vidět stopy narušitelů. Střední stěna byla od roku 1952 doplněna vodiči smrtícího napětí 2000 až 6000 voltů, krajní stěny v exponovaných místech zesilovala hustá síť ostnatého drátu. V období 1953–57 byla v oblastech s největším počtem narušení položena mezi stěny zátarasu minová pole, která stála život nejen uprchlíky, ale i samotné strážce hranic. Poslední miny byly odstraněny pro značnou nespolehlivost do konce 50. let. Až do roku 1989 se ale používal jiný nelidský prostředek k zastavení uprchlíků, speciálně vycvičené dvojice „samostatně útočících psů“ (SUP). V polovině 60. let se používal dvoustěnný zátaras s jednou elektrifikovanou stěnou, proud byl vypnut až roku 1965. V následujících letech se používal unifikovaný jednostěnný zátaras, nejdříve typu U-60, později U-70 a U-80. Stěny byly vybaveny signalizací, upozorňující na narušení. Jejich vzdálenost od vlastní hranice se postupně zvětšovala, aby pohraničníci mohli ještě uprchlíkovi přehradit cestu. V 70. letech byl systém doplněn otřesovými a infračervenými senzory, od poloviny osmdesátých let byla snaha na druhou stranu zátarasu nevysílat ani pohraničníky v obavě z jejich emigrace. Na hranicích se svobodným světem zůstaly zátarasy z ostnatého drátu až do pádu komunistického režimu.

Hranice s NDR

V souvislosti se zdokonalující se ostrahou hranic bylo v dubnu 1950 zřízeno tzv. hraniční pásmo, do něhož byl možný vstup jen na základě zvláštního povolení. Trvalí obyvatelé tohoto pásma pak museli svůj život podřídit řadě omezení. Pásmo zasahovalo obvykle do hloubky 12–15 km do vnitrozemí. Nuceně byli také z tohoto pásma vystěhovány všechny osoby určené za „státně nespolehlivé“. Během budování hraničního pásma byla v 50. letech 20. století řada českých obcí ležících v přímé blízkosti německých a rakouských hranic zcela vysídlena, a aby se v prázdných domech nemohli skrývat agenti–chodci (českoslovenští občané, kteří po únoru 1948 odešli za hranice a tam vstoupili do služeb některé západní zpravodajské služby, aby mohli bojovat proti komunismu), byly domy strženy a obce zcela vymazány z mapy. Oběťmi železné opony se tak staly mimo jiné i desítky unikátních architektonických památek. Existence rozděleného Německa si spolu s rozdílným politickým vývojem v jednotlivých zemích střední Evropy (Maďarsko 1956, Polsko 1981), nacházejících se pod nadvládou komunistů, vyžádaly i existenci faktických železných opon uvnitř východního bloku. Stokilometrová hranice se Sovětským svazem byla například prostupná pouze přes jeden hraniční přechod. Hranice s tehdejší Německou demokratickou republikou (NDR) byla střežena vzhledem k tomu, že řada československých občanů byla po zpřísnění bezpečnostních opatření na bavorských a rakouských hranicích ochotná riskovat přechod téměř dvou set kilometrů východoněmeckého

území, aby se dostala do Západního Berlína. Nejslavnějšími československými uprchlíky, kteří této cesty využili, byli v říjnu 1953 bratři Ctirad a Josef Mašínové. Během jejich cesty přes NDR bylo proti nim nasazeno několik tisíc příslušníků východoněmeckého bezpečnostního aparátu. Přísná bezpečnostní opatření na hranicích s NDR trvala v podstatě až do vybudování berlínské zdi v srpnu 1961.

Úlet do Erdingu

Po únoru 1948 se začal rychle stupňovat tlak na bývalé příslušníky britské Royal Air Force i další účastníky zahraničního odboje jako nebezpečné nositele tradic demokratické republiky. Západní letci byli záhy propouštěni z armády, část z nich na krátký čas našla zaměstnání u civilní letecké společnosti ČSA, i tady však nebyli vysíláni na mezinárodní linky, kde hrozila jejich emigrace. Situaci, do níž se ne svou vinou dostali, se pokusili někteří bývalí „západáci“ řešit útekem do zahraničí a několik z nich k tomu použilo nástroj, který ovládali nejlépe – letadlo.

Nejodvážnějším z těchto útěků se stal skupinový odlet trojice dopravních letadel do německého Erdingu. Myšlenka na útek pomocí letounů Československých aerolinií se zrodila v hlavě válečného hrdiny kapitána Oldřicha Doležala, bývalého pilota 311. perutě RAF, který se proslavil 27. prosince 1943 potopením německé nákladní lodi Alsterufer. Dalším z hlavních aktérů byl bývalý válečný stíhač a stíhací eso Ladislav Světlík, jenž za války sestřelil pět německých letounů. Protože státní orgány sledovaly, zda pilot s sebou do letadla nebere rodinné příslušníky, letěli blízcí organizátorů jinými stroji tří vnitrostátních spojů.

Dne 24. března 1950 vzlétly tři dopravní Dakoty z Brna, Bratislavy a Ostravy, ovšem namísto určené namířily na německé letiště v Erdingu. Na jejich palubách se nacházelo celkem 85 lidí, včetně cestujících, z nichž někteří byli rovněž účastníci útěku. Ve Spolkové republice Německo zůstalo celkem 27 osob, mezi nimi Anna Vrzáňová, matka slavné krasobruslařky nebo Anna Dohalská, vdova po Zdeňkovi Bořku-Dohalském, hrdinovi, popraveném nacisty. Jeden z hlavních aktérů útěku Ladislav Světlík dodnes žije na Novém Zélandu.

Josef Škop

Jeden z mimořádně dramatických pokusů o útek se odehrál v místě, kde se hranice ilegálně tak často nepřekračovala, na dotyku s Německou demokratickou republikou. V padesátých letech ale ještě nestála berlínská zeď a do západní části bývalé metropole bylo možné proniknout. Tato cesta představovala poněkud menší riziko než snaha přejít přes drátěné zátarasy, elektrický proud a miny na hranici se Spolkovou republikou Německo nebo Rakouskem. Kaplan katolické církve Josef Škop (1921–1957) se rozhodl přejít na německou půdu dnem Labe, skryt zrakům pohraničnicků z obou stran. Důkladně se připravil, zhotovil si skafandr vlastní konstrukce, ušil jej z nepromokavého pogumovaného plátna, oblek tvořily kalhoty a bunda. Na ně navazovala kukla vytvořená z hliníkového hrnce s odříznutým dnem. Dýchání vyřešil svérázně, dvěma hadicemi, jednou vdechovou a druhou výdechovou, jejichž ústí měla být pomocí plováků neustále bezpečně nad hladinou. Vniknutí vody zabraňovalo oblepení všech švů izolační páskou. Přijel autobusem do Hřenska, kde se ubytoval a 11. listopadu 1957 večer odešel s kufrem, ukrývajícím skafandr a jeho osobní věci. Ty vložil do nepromokavého vaku,

který nesl s sebou. Kolem půlnoci vstoupil do řeky, bohužel v časných ranních hodinách jej našel bezvládného strážný v nedalekém německém přístavu Schmilke. Josef Škop byl mrtev, německá policie brzy zjistila, že přišel z československého území a předala případ do ČSR. Pitva ukázala, že muž s největší pravděpodobností zemřel následkem technického pochybení, tlak u dna řeky mu nedovolil se nadechnout. Odvážný kaplan se tak při pokusu o emigraci udusil a proud jeho tělo vláčel až do NDR, kde bylo nalezeno.

Konec železné opony

Železná opona dostávala v průběhu své, více než čtyřicetileté, existence v důsledku vnitropolitického vývoje v satelitních zemích SSSR různé praskliny, které však byly převážně časově omezeného charakteru. Skutečný začátek jejího konce však lze spojovat až s politikou přestavby po nástupu Michaila Gorbačova v Sovětském svazu ve druhé polovině 80. let. Cestou postupného vymanění se z komunistické diktatury se vydalo nejdříve Polsko a Maďarsko. Režim v Československu v té době patřil k těm nejkonzervativnějším, odmítajícím jakékoliv reformy. Maďarsko v roce 1988 umožnilo svým občanům volně cestovat do všech zemí světa a v létě 1989 byly na rakousko-maďarských hranicích symbolicky odstraněny zátarasy. Země pak doslova zažila exodus východoněmeckých občanů, kteří se přes Maďarsko snažili dostat do Spolkové republiky Německo. Vzhledem k tomu, že jim to bylo nakonec umožněno, uzavřelo Československo v září 1989 na žádost východoněmecké vlády pro občany NDR své jižní hranice. Následkem toho se na velvyslanectví SRN v Praze během několika dnů uchýlilo několik tisíc východoněmeckých uprchlíků. Dne 3. října 1989 byly uzavřeny i východoněmecko-československé hranice. Nespokojenost občanů NDR s režimem Ericha Honneckera však již nebylo možné potlačit a několikadenní masové demonstrace vedly k jeho pádu. Od počátku listopadu byla pro uprchlíky cesta přes Prahu opět volná a 9. listopadu 1989 padla berlínská zeď.

17. listopadu 1989 došlo v Praze k brutálnímu potlačení studentské demonstrace, která odstartovala sametovou revoluci. Od 4. prosince 1989 mohli i českoslovenští občané bez jakéhokoliv omezení cestovat na Západ. Přesně měsíc po začátku sametové revoluce, 17. prosince 1989, byla na čs.-rakouských hranicích zahájena demontáž zátarasů. Na hranicích se SRN k tomu došlo o necelý týden později, 23. prosince 1989. Železná opona se stala minulostí nejen v Československu, ale i v celé Evropě.

Ivo Pejčoch, Jiří Plachý